

Аналітична записка
з питань порівняльного законодавства
щодо функціонування інституту позбавлення державних нагород, особливостей
його застосування та підстав позбавлення державних нагород у контексті
законопроектів про внесення змін до Закону України «Про державні нагороди
України» (реєстр. № 8407, 8407-1, 8407-2, 8407-3, 9167)*

Анотація. Досліджено інститут позбавлення державних нагород в Україні. Акцентовано на підставах і порядку позбавлення державних нагород у контексті законопроектів про внесення змін до Закону України «Про державні нагороди України» (реєстр. № 8407, 8407-1, 8407-2, 8407-3, 9167). У порівняльному аспекті проаналізовано досвід правового регулювання нагородної справи в європейських країнах, зокрема у Франції, Німеччині, Польщі, Словаччині, Литві, Естонії, Латвії.

I. Вступна частина.

Питання становлення та розвитку нагородної справи має доволі давню історію не тільки в Україні, а й у багатьох зарубіжних країнах. Сама ж нагородна справа сформувалася як напрям діяльності держави щодо нагородження видатних громадян за: бойові заслуги, професійні досягнення, вагомі здобутки в різних сферах суспільного життя, різноманітні благодіні вчинки.

Майже всі держави світу мають власні розвинені системи нагород. Світова спільнота розцінює нагороди як своєрідні «візитні картки» історії, традицій та сучасності кожної окремої держави. Отже, нагороди відображають одну з вагомих ознак цивілізованості країни, її прагнення будувати та зміцнювати власну державність на засадах єднання нації шляхом загального визнання досягнень, вчинків її окремих представників, їх внеску в розвиток державності та суспільства.

Щодо історичної національної нагородної спадщини нашої держави, то вона бере свій початок із часів Київської Русі. Тоді учасників військових походів і битв нагороджували цінними речами, золотим і срібним посудом, хутром, сукном тощо. У період козацтва особистих нагрудних нагород не було. Їх роль виконували вогнепальна й холодна зброя, одяг та кінська зброя.

Українські дослідники зазначають, що перші згадки про наміри розгорнути національну нагородну справу належать до періоду правління уряду гетьмана Петра Скоропадського. За його дорученням при Головному штабі армії у травні 1918 року було створено комісію для «вироблення військових орденів і медалей». Вона внесла на затвердження цілу систему відзнак для військовиків і цивільних. Першим правовим документом, який започаткував власні українські нагороди за часів Директорії, був Закон Української Народної Республіки від 24.01.1919 р., яким проголошувалося заснування двох відзнак – Республіки та Слава Україні¹.

Державні нагороди – це «базовий» ресурс, навколо якого формується вся нагородна система України. Від того, які нагороди використовуються для оцінки заслуженої поведінки особи (осіб), залежатиме й ефективність усієї нагородної системи держави. Отже, законодавство закріплює не просто видову багатоманітність нагород, а саме їх систему. Тому саме системний аналіз дає змогу

¹ Сопов О. М. Відзнаки честі, мужності та слави. *Прикордонник України*. 2014. № 45. Офіційний сайт. Виробничо-творче об'єднання «Орден». URL: <http://www.vto-orden.com.ua/catalog/award/vidznaki-chesti-muzhnosti-ta-slavi-gazetaprikordon>

з'ясувати ресурс кожної нагороди, а також зв'язки між ними, які забезпечують ефективність усієї системи нагород України задля максимально повного використання їх унікального ресурсу².

Сучасна нагородна система України ґрунтується на національній традиції державотворення та культурній спадщині, що охоплюється хронологічними періодами, які умовно можна позначити як дорадянський, радянський, новітній.

Державні нагороди є вищою формою відзначення громадян за видатні заслуги у розвитку економіки, науки, культури, соціальної сфери, у захисті Вітчизни, охороні конституційних прав і свобод людини, державному будівництві та громадській діяльності, за інші заслуги перед Україною.

Відповідно статей 92, 106 Конституції України виключно законами України встановлюються державні нагороди, повноваження щодо нагородження якими належить Президенту України, також встановлено право Президента на президентські відзнаки та нагородження ними.

У цілому, законодавство про державні нагороди в Україні складається з Конституції України, Закону України «Про державні нагороди України»³, указів Президента України «Про Порядок представлення до нагородження та вручення державних нагород України»⁴, «Про встановлення відзнаки Президента України – ордена «За заслуги»⁵, «Про вдосконалення нагородної справи в Україні»⁶, відомчих нормативно-правових актів щодо заохочувальних відзнак у відповідній галузі тощо.

До регулювання інституту державних нагород слід віднести й окремі норми Закону України «Про санкції»⁷ щодо позбавлення державних нагород України.

В Україні державними нагородами є: звання Герой України, орден, медаль, відзнака «Іменна вогнепальна зброя», почесне звання України, Державна премія України, президентська відзнака (стаття 3 Закону «Про державні нагороди України»).

Звання Герой України є вищим ступенем відзнаки в Україні, воно присвоюється за здійснення визначного героїського вчинку або визначного трудового досягнення. Герою України вручається орден «Золота Зірка» за здійснення визначного героїського вчинку або орден Держави у вигляді тризуба – за визначні трудові досягнення (стаття 6 Закону «Про державні нагороди України»).

Стаття 7 Закону «Про державні нагороди України» визначає такі ордени: орден Свободи, орден князя Ярослава Мудрого I, II, III, IV, V ступеня, орден «За заслуги» I, II, III ступеня, орден Богдана Хмельницького I, II, III ступеня, орден Героїв Небесної Сотні, орден «За мужність» I, II, III ступеня, орден княгині Ольги I, II, III

² Ковбас І. Державні нагороди за законодавством України: системний галузевий аналіз. URL: <http://yuv.onua.edu.ua/index.php/yuv/article/view/1580>

³ Про державні нагороди України: Закон України від 16.03.2000 р. № 1549-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1549-14#Text>

⁴ Про Порядок представлення до нагородження та вручення державних нагород України: Указ Президента України від 19.02.2003 р. № 138/2003. URL: https://ips.ligazakon.net/document/U138_03?an=101

⁵ Про встановлення відзнаки Президента України - ордена «За заслуги»: Указ Президента України від 22.09.1996 р. № 870/96. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/870/96#Text>

⁶ Про вдосконалення нагородної справи в Україні: Указ Президента України від 18.08.2005 р. № 1177/2005. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1177/2005>

⁷ Про санкції: Закон України від 14.08.2014 р. № 1644-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text>

ступеня, орден Данила Галицького, орден «За доблесну шахтарську працю» I, II, III ступеня.

У нашій державі встановлюються такі медалі: «За військову службу Україні», «За бездоганну службу» I, II, III ступеня, «Захиснику Вітчизни», «За врятоване життя» (стаття 8 Закону «Про державні нагороди України»).

Згідно зі статтями 9, 10, 11, 12 Закону «Про державні нагороди України» в Україні є відзнака «Іменна вогнепальна зброя», почесні звання України двох ступенів – «Заслужений» і «Народний», усіх почесних звань налічується 42 види, існує також 6 видів державних премій. Як зазначалося, Президент України відповідно до Конституції України встановлює президентські відзнаки та нагороджує ними.

Виготовлення державних нагород і документів, що посвідчують нагородження ними, здійснюється виключно Банкнотно-монетним двором Національного банку України (стаття 12¹ Закону «Про державні нагороди України»).

Для попереднього розгляду питань, пов'язаних із нагородженням державними нагородами, при Президентові України утворюється Комісія державних нагород та геральдики, яка є дорадчим органом і працює на громадських засадах, її персональний склад та порядок роботи визначаються Президентом України (стаття 13 Закону «Про державні нагороди України»).

Крім того, відповідно до статті 16 Закону України «Про державні нагороди України» нагороди можуть бути відкликані, якщо нагородженого було засуджено за особливо тяжкий злочин. Водночас, у пункті 9 Статуту відзнаки Президента України – ордена «За заслуги», затвердженого Указом Президента від 22.09.1996 р. № 870/96, визначено, що позбавлення ордена «За заслуги» може бути проведено Указом Президента України в разі засудження нагородженого за тяжкий злочин – за поданням суду та в порядку, встановленому законодавством. При цьому, у положеннях Порядку представлення до нагородження та вручення державних нагород України, затвердженого Указом Президента України від 19.02.2003 р. № 138/2003, не міститься будь-яких положень щодо позбавлення державних нагород/

Водночас, Закон України «Про санкції» визначає підстави та види санкцій, порядок застосування, скасування та внесення змін до санкцій. Стаття 4 цього Закону встановлює види санкцій, серед яких – позбавлення державних нагород України, інших форм відзначення (пункт 24 частини першої). Стаття 5 Закону визначає порядок застосування, скасування та внесення змін до санкцій. Зокрема, частина перша цієї статті визначає, що пропозиції щодо застосування, скасування та внесення змін до санкцій виносяться на розгляд Ради національної безпеки та оборони України Верховною Радою України, Президентом України, Кабінетом Міністрів України, Національним банком України, Службою безпеки України.

Частина третя статті 5 Закону «Про санкції» закріплює, що рішення щодо застосування, скасування та внесення змін до санкцій щодо окремих іноземних юридичних осіб, юридичних осіб, які знаходяться під контролем іноземної юридичної особи чи фізичної особи-нерезидента, іноземців, осіб без громадянства, а також суб'єктів, які здійснюють терористичну діяльність (персональні санкції), передбачених пунктами 1, 2–21, 23–25 частини першої статті 4 цього Закону, приймається Радою національної безпеки та оборони України та вводиться в дію

указом Президента України. Відповідне рішення набирає чинності з моменту видання указу Президента України і є обов'язковим до виконання.

Отже, зазначеними положеннями Закону України «Про санкції» достатньою мірою врегульовано питання застосування санкцій у вигляді позбавлення державних нагород України, інших форм відзначення.

Нині на розгляді Верховної Ради України перебуває низка законопроектів (реєстр. № 8407 від 31.01.2023 р., реєстр. № 8407-1 від 31.01.2023 р., реєстр. № 8407-2 від 10.02.2023 р., реєстр. № 8407-3 від 13.02.2023 р. та реєстр. № 9167 від 31.03.2023 р.), які стосуються внесення змін до Закону України «Про державні нагороди України» в частині регулювання інституту позбавлення державних нагород.

Зазначенні законопроекти відрізняються між собою підходами, способами та методами, які пропонуються їх авторами для удосконалення механізму позбавлення нагороджених державними нагородами, зокрема:

- законопроект реєстр. № 8407 від 31.01.2023 р. має на меті систематизувати вимоги до підстав позбавлення державних нагород, унеможливити випадки збереження державних нагород у осіб, які своїми діями порушують законодавство України;

- законопроект реєстр. № 8407-1 від 31.01.2023 р. має на меті забезпечити рівність застосування законодавства до осіб, нагороджених державними нагородами, удосконалити механізм позбавлення державних нагород України осіб, які вчиняли дії, що загрожують національним інтересам України;

- законопроект реєстр. № 8407-2 від 10.02.2023 р. має на меті врегулювання законодавчого механізму щодо позбавлення державних нагород України та інших форм відзначення за вчинення особливо тяжких злочинів;

- законопроект реєстр. № 8407-3 від 13.02.2023 р. має на меті унормування питання позбавлення державних нагород у разі засудження нагородженого за особливо тяжкий злочин;

- законопроект реєстр. № 9167 від 31.03.2023 р. має на меті запровадження механізму позбавлення державних нагород і права на пільги.

Зазначені законопроекти пропонують дещо відмінні підходи щодо позбавлення державних нагород. Спільним для них є призначення і направленість на внесення змін до Закону України «Про державні нагороди України» у частині, що стосується позбавлення державних нагород.

Зважаючи на викладене та з метою напрацювання якісних змін і доповнень до Закону України «Про державні нагороди України» в частині, що стосується позбавлення державних нагород, актуальним є аналіз досвіду правового регулювання нагородної справи й механізмів позбавлення державних нагород у зарубіжних країнах.

II. Основна частина

Франція. У Франції найвищими відзнаками (державними нагородами) є Орден почесного легіону, Національний орден «За заслуги», Військова медаль.

Основним нормативно-правовим актом, що регламентує процедури стосовно зазначених нагород, є Кодекс Почесного легіону, Військової медалі та Національного ордена «За заслуги» (Code de la Légion d'honneur, de la Médaille

militaire et de l'ordre national du Mérite) від 07.12.1962 р. (у редакції від 01.01.2023 р.) (далі – Кодекс)⁸.

Структура зазначеного Кодексу складається із п'яти Книг, із яких перші три стосуються Ордена Почесного легіону, Військової медалі та Національного ордена «За заслуги», четверта – дозволу на приймання та носіння іноземних нагород, і п'ята – кримінальних положень у сфері нагородної справи.

Орден Почесного легіону є найвищим національним орденом, який був заснований у 1802 році Наполеоном Бонапартом, та однією з найвідоміших нагород у світі. Протягом двох століть він вручається від імені Глави держави для нагородження найдостойніших громадян у всіх сферах діяльності.

Орден Визволення був другою за значимістю нагородою, яка вручалася за виключні заслуги при визволенні Франції. Орден був створений за ініціативи генерала де Голля, мав один ступінь, ним відмічалися учасники руху французького супротиву. Із 1946 року цей орден не вручається.

Національний орден «За заслуги» має на меті відзначення видатних заслуг нагороджуваних осіб.

Військова медаль – найвища військова відзнака Франції для унтер-офіцерів і солдатів. Нагорода за надзвичайні подвиги чи довгі роки служби в армії відповідає девізу «Цінність і дисципліна». Військова медаль, яку часто називають «Орденом Почесного легіону унтер-офіцерів», є третьою французькою нагородою за ступенем визнання високих заслуг нагороджуваних після Ордена Почесного легіону та Ордена Визволення. Ця нагорода є національною.

До військових медалей у Франції віднесено такі: «Хрест війни 1914–1918», «Хрест війни 1939–1945», «Хрест за військові цінності», «Хрест за супротив», «Хрест за військові операції на теренах іноземних держав».

Відповідно до Кодексу Орден Почесного легіону є не тільки відзнакою, а й почесною організацією зі статусом і правами юридичної особи, приналежність до якої є вищою відзнакою, пошаною та офіційним визнанням особливих заслуг нагородженого у Франції. Президент Республіки є Великим Магістром Ордену. Як такий, він має право вирішального голосу в усіх питаннях, що стосуються Ордену. Він очолює Раду Ордену, коли вважає це за потрібне (стаття R3 Кодексу). Другою посадовою особою в Ордені є Великий Канцлер, який під керівництвом Великого Магістра і за його вказівками керує роботою Ради Ордену та адміністративних підрозділів організації, підпорядковується безпосередньо Президенту Республіки. Він може вимагати, щоб його вислухала Рада Міністрів, коли порушуються інтереси Ордену (стаття R4 Кодексу).

Кодекс визначає нормативну формулу (доктрину) та основні принципи функціонування нагородної справи, містить положення про адміністративну структуру нагородних служб, що підпорядковані Великому Канцлеру Ордену Почесного легіону.

Французька система має два види нагород – ордени та медалі. Відзначення орденами ґрунтується на високих принципах і моральних зобов'язаннях

⁸ Кодекс ордена Почесного легіону, Військової медалі та Національного ордена «За заслуги» (Code de la Légion d'honneur, de la Médaille militaire et de l'ordre national du Mérite): Офіційний сайт. Легіфранс – Державна служба поширення права (Légifrance - Le service public de la diffusion du droit). URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006071007?etatTexte=VIGUEUR&etatTexte=VIGUEUR_DIFF

нагороджених. Медалі – менш комплексні відзнаки, ними відзначаються конкретні вчинки особи в якомусь конкретному випадку, без символічних прив'язок до певної спільноти. Виключенням є «Військова медаль», яка являє собою окремий вид нагороди, що засвідчує велику пошану.

Слід наголосити, що система нагород у Франції є пірамідальною, з ієрархією нагород та інших відзнак. Нагороди, що вручаються відповідно до Кодексу, накладають на нагороджену особу більше зобов'язань морального та етичного характеру, аніж матеріальних привілеїв.

Відбирати кандидатури для нагородження уповноважені спеціальна адміністрація та рада професійної асоціації, які готують пропозиції щодо нагородження. Національні відзнаки та діяльність Ордену Почесного легіону знаходяться під патронатом Президента Франції, якому в останній інстанції належить право приймати рішення щодо функціонування Ордену. Керівництво повсякденною діяльністю Ордену здійснюється спеціальним виконавчим апаратом під контролем з боку Президента та Уряду.

Процедура позбавлення державних нагород визначена в Титулі V «Дисципліна» Книги I (стаття R157 Кодексу) і застосовується до нагороджених Орденем Почесного легіону й кавалерів Військової медалі.

Відповідно до статті 201 Кодексу дисциплінарні санкції та процедура, визначені Титулом V Книги I Кодексу, застосовуються до кавалерів Національного ордена «За заслуги» за умови використання статті R168, яка регламентує, що Рада Ордену розглядає питання, що стосуються статуту Ордену, призначень, просування по службі та дисципліни членів Ордену, а також відповідно до положень статті R187 питання про позбавлення іноземців нагородження Національним орденом «За заслуги».

У статті R89 Кодексу зазначено, що видами дисциплінарних стягнень є:

- догана;
- повне або часткове відсторонення від прав і прерогатив, а також від права на заробітну плату, пов'язаних зі статусом кавалера Ордену Почесного легіону;
- виключення з Ордену (цей вид стягнення також застосовується і до Військової медалі, згідно зі статтею R157 Кодексу).

При цьому, у статті R90 Кодексу зазначається, що особа, яка втратила французьке громадянство, може бути виключена з Ордену. Таке виключення відбувається де-юре у випадках, передбачених статтями 23-7, 23-8 і 25 Цивільного кодексу Франції⁹.

З Ордену виключаються особи: 1) засуджені за вчинення тяжкого злочину; 2) засуджені до позбавлення волі без права відстрочки виконання вироку на один рік або більше (стаття R91 Кодексу). При цьому, будь-яка особа, яка була засуджена за вчинення кримінального злочину, може бути виключена з Ордену (статті R92 Кодексу). Також статтями R93, R94 Кодексу встановлено, що невиконання зобов'язань у кримінальних справах тягне за собою призупинення прав і прерогатив членства в Ордені Почесного легіону. Те саме стосується й випадків покарань у вигляді позбавлення волі на час відбування такого покарання.

⁹ Цивільний кодекс (Code civil): Офіційний сайт. Лєгіфранс – Державна служба поширення права (Légifrance – Le service public de la diffusion du droit). URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070721/

Виплата коштів і права та прерогативи, пов'язані зі статусом члена Ордену, можуть бути призупинені повністю або частково у випадку засудження за кримінальний злочин або у випадку банкрутства (неплатоспроможності) (стаття R95 Кодексу).

Окрім того, вищезазначені дисциплінарні стягнення можуть бути накладені на будь-якого члена Ордену, який зробив вчинок, що суперечить честі (стаття R96 Кодексу). Дисциплінарні стягнення не можуть бути застосовані тільки до особи, яка померла (стаття 97 Кодексу).

Дисциплінарна процедура позбавлення нагород регламентується Розділом II Титулу V Книги I Кодексу, і складається із трьох стадій: попередня процедура, провадження в Раді адвокатів і винесення рішення та його виконання.

Попередня процедура.

Міністр юстиції та Міністр оборони надсилають Великому Канцлеру копії всіх судових рішень та ухвал у кримінальних та виправних справах, що стосуються членів Ордену та кавалерів орденських відзнак. Кожен із відповідних міністрів надсилає Великому Канцлеру рішення дисциплінарних судів, що перебувають у його віданні (стаття R98 Кодексу). Якщо подано касаційну скаргу на зазначені рішення, то прокурор Касаційного суду невідкладно повідомляє про це Міністра юстиції, який повідомляє про це Великого Канцлера Ордену Почесного легіону (стаття R99 Кодексу).

Відповідно до статей R100, R102 Кодексу Великого Канцлера також можуть інформувати: 1) Міністр оборони – про серйозні проступки, скоєні членами Ордену та кавалерами орденських відзнак, що належать до його компетенції; 2) префекти зобов'язанні доповідати, якщо при виконанні своїх обов'язків їм стало відомо про серйозні вчинки, що можуть призвести до застосування до легіонера положень статей R89, R135-1 цього Кодексу (стосуються відкликання нагороди Почесного легіону, що була надана іноземцю, який був засуджений за тяжкий злочин або засуджений до тюремного ув'язнення без права відстрочки виконання вироку на строк не менше одного року) і статті R135-2 цього Кодексу (стосується відкликання відзнаки Почесного легіону, що надана іноземцю, який вчинив дії або поведився всупереч честі або завдав шкоди інтересам Франції за кордоном або справам, які вона підтримує у світі). Таке інформування здійснюється ієрархічним каналом та за посередництвом компетентного міністра у випадку, якщо легіонер виконує державні функції; 3) послы, повноважні міністри та консули повинні також доповідати про будь-які дії такого характеру, вчинені в іноземній державі французькими або іноземними легіонерами, ця інформація передається через Міністра закордонних справ.

Провадження в Раді адвокатів.

Великий Канцлер повідомляє особу, щодо якої порушено дисциплінарну справу, про її відкриття та інформує про документи, що містяться в цій справі. Особі пропонується протягом не менше місяця надати пояснення у формі заяви, яка складається нею або ж її адвокатом. Після закінчення цього строку і до того, як Рада адвокатів прийме рішення, зацікавленій стороні на її обґрунтоване прохання може бути надано додатковий строк для подання заяви. Великий Канцлер може дозволити зацікавленій особі здійснювати свій захист самостійно або за допомогою адвоката (стаття R103 Кодексу).

Рада адвокатів надає свій висновок щодо дисциплінарних заходів, які мають бути застосовані до відповідної особи. Такий висновок може бути скасований лише на користь легіонера. Висновок Ради, якщо вона дійде рішення, що легіонер має бути виключений, приймається більшістю у дві третини голосів. Якщо Рада відхиляє справу, відповідний легіонер буде повідомлений про це (стаття R104 Кодексу).

У статті R105 Кодексу зазначено, що якщо, з огляду на серйозність діянь, в яких обвинувачується легіонер, Великий Канцлер вважає, що легіонер не може під час розслідування його справи продовжувати користуватися своїм званням члена Почесного Легіону і пов'язаними з ним привілеями, він пропонує Великому Магістру після консультації з Радою Ордену негайно тимчасово відсторонити легіонера, про якого йдеться, без шкоди для остаточного рішення, яке буде прийнято після закінчення типової процедури.

Винесення рішення та його виконання.

Щодо рішень у справі про дисциплінарні провадження, то стягнення у вигляді виключення і тимчасового відсторонення оголошуються декретом Президента Республіки, а догана оголошується наказом Великого Канцлера. Зазначені акти публікуються в офіційному журналі (статті R106, R109 Кодексу).

У випадках, передбачених у статті R90 (у разі втрати французького громадянства відбувається виключення з Ордену де-юре) і статті R91 Кодексу (засудження за вчинення тяжкого злочину та до позбавлення волі), Великий Канцлер за порадою Ради Ордену приймає рішення про виключення і вносить його до списків Ордену Почесного легіону, зазначаючи, що виключена таким чином особа позбавляється всіх прав і привілеїв, пов'язаних з цією нагородою, а також права на отримання відповідної платні (стаття R107 Кодексу).

Згідно зі статтею R108 Кодексу у випадку, передбаченому статтею R93, Великий Канцлер за порадою Ради Ордену вносить до списків Ордену Почесного легіону згадку про тимчасове виключення, зазначаючи, що особа, яку це стосується, позбавляється на час виключення всіх прав і привілеїв, пов'язаних зі статусом члена Ордену, а також права на отримання відповідної платні.

Наслідки виключення з Ордену Почесного легіону: таке виключення тягне за собою остаточне позбавлення права носити знаки розрізнення будь-якого французького або іноземного ордену, що належать Великій канцелярії Почесного легіону. Призупинення здійснення прав і привілеїв членства в Ордені Почесного легіону, а також виплати платні, пов'язаної з цим статусом, тягне за собою призупинення на той самий термін права носіння знаків розрізнення будь-якого французького або іноземного ордену, що належать до Великої канцелярії Ордену Почесного легіону (стаття R110 Кодексу).

Між тим, у Книзі IV Кодексу містяться норми, що стосуються дозволу на отримання та носіння іноземних нагород. Так, стаття R21 Розділу IV Книги IV Кодексу встановлює, що дисциплінарні положення, що стосуються ордена Почесного легіону, застосовуються до французьких громадян, які мають іноземні нагороди. Право на носіння знаків розрізнення цих нагород може бути призупинено або відкликано у випадках і відповідно до форм, визначених для членів Ордену Почесного легіону.

Відповідно до спеціальних положень статей R212, R213 Кодексу французькі громадяни, нагороджені іноземними пам'ятними медалями, можуть носити свої медалі без сплати мита після реєстрації у Великій канцелярії Почесного легіону оригіналів патентів, на яких проставлена віза на дозвіл. Для цього Великому Канцлеру через міністра, якому заявник підзвітний в силу своїх обов'язків або роботи, або через префекта резиденції, якщо заявник не обіймає державну посаду, надсилаються заяви, що супроводжуються оригіналами посвідчень про такі нагороди.

Таким чином, аналіз положень Кодексу Почесного легіону, Військової медалі та Національного ордена «За заслуги» свідчить, що у Французькій Республіці чітко визначені підстави, процедури і наслідки щодо позбавлення державних нагород.

Німеччина. У Німеччині питання державних нагород регулюється Законом про звання, ордени та відзнаки (Gesetz über Titel, Orden und Ehrenzeichen)¹⁰ від 26.07.1957 р., із змінами, внесеними статтею 14 Указу від 19.06.2020 р. (далі – Закон про звання, ордени та відзнаки, Закон).

Відповідно до цього Закону нагородна система складається із федеральних звань, орденів та відзнак, які можуть присвоюватися за особливі заслуги перед Федеративною Республікою Німеччина (стаття 1 Закону).

Звання присвоюються Федеральним Президентом, якщо законом не передбачено інше. Найменування звань та умови їх присвоєння визначаються Законом. Щодо Орденів та відзнак, то вони можуть засновуватися і присвоюватися лише Федеральним Президентом або за його згодою. Відповідний Указ про заснування та затвердження публікується в Бюлетені федеральних законів (статті 2, 3 Закону).

Згідно зі статтею 4 Закону підставами для позбавлення нагороди є негідна поведінка нагородженого, зокрема, вчинення кримінального злочину. Позбавлення державної нагороди передбачає видання наказу про конфіскацію нагородного документа, який може бути оскаржений в адміністративному порядку. Якщо оскаржуються розпорядження Федерального Президента, то позов подається до Федерального міністра внутрішніх справ.

Якщо за наслідками судового спору суд призначить: покарання у вигляді позбавлення волі на строк не менше одного року за кримінальний злочин; покарання у вигляді позбавлення волі на строк не менше шести місяців за умисне діяння, яке карається відповідно до положень про зраду миру, державну зраду, загрозу демократичному верховенству права, загрозу зовнішній безпеці, або позбавлення можливості обіймати державні посади, і якщо з вироку суду стає очевидним, що засуджений є власником державних нагород, присуджених після 8 травня 1945 року, то після набрання законної сили вироком суду орган обвинувачення або орган виконавчої влади повинен повідомити про це осіб, які проводили нагородження.

Зазначене повідомлення повинно містити резолютивну частину судового рішення, а також інформацію про присвоєне звання або нагороду та адресуватися:

¹⁰ Закон про звання, ордени та відзнаки (Gesetz über Titel, Orden und Ehrenzeichen) від 26.07.1957, із змінами, що внесені статтею 14 Указу від 19.06.2020 р.: Офіційний сайт. BMJ | Федерального міністерства юстиції (Bundesministerium der Justiz). URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/ordeng/index.html>

- особі, яка має право проводити нагородження, у випадку нагородження нагородою, яка присвоєна органом у сфері дії цього Закону;

- Канцелярії Федерального Президента, у випадку нагородження нагородою, що присвоювалася главою іноземної держави, іноземним урядом або будь-яким іншим органом, що не підпадає під дію цього Закону.

Одержувач повідомлення також може вимагати інформацію про мотиви такого судового рішення, якщо зміст його резолютивної частини не є достатнім для прийняття ним рішення.

Закон про звання, ордени та відзнаки також визначає певні особливості, які стосуються раніше присвоєних нагород, що вручались особам до набрання чинності цим Законом. Зокрема, у статті 6 Закону наведено види таких нагород та період у часі, коли вони вручались, а також ідеться про інші нагороди, вручені главою іноземної держави або іноземним урядом, якщо було схвалено їх прийняття. Нагороди, не перелічені у статті 6 Закону, а також значки з націонал-соціалістичною символікою не можна носити, виготовляти, пропонувати, виставляти на продаж, продавати або іншим чином вводити в обіг. При цьому, Федеральний Президент може позбавити права на носіння нагород колишніх країн-союзників за заслуги в Першій та Другій світових війнах у порядку, визначеному статтею 4 Закону.

Отже, у Німеччині питання державних нагород, у тому числі позбавлення державних нагород регулюються на законодавчому рівні. Підставами для позбавлення державних нагород є негідна поведінка, зокрема вчинення ганебного кримінального злочину, у тому числі, якщо про таку поведінку стане відомо згодом, а також вчинення злочинів, покарання за які передбачають позбавлення волі.

Польща. У Польщі, як і в Україні, є досить велика кількість державних нагород, серед яких найвищими вважаються Державні ордени та відзнаки.

Порядок нагородження та позбавлення державних нагород регламентовано в таких нормативних актах, як Конституція Республіки Польща від 02.04.1997 р.¹¹; Закон про ордени та відзнаки від 16.10.1992 р. (далі – Закон про ордени та відзнаки, Закон)¹², Розпорядження Президента Республіки Польща від 15.12.2004 р. «Про детальний порядок нагородження орденами та відзнаками та зразки відповідних документів»¹³ (далі – Розпорядження).

Так, відповідно до статті 138 Конституції Республіки Польща Президент Республіки нагороджує орденами та нагородами.

Республіка Польща забезпечує спадкоємність національних традицій у вшануванні заслуг, громадянських чеснот і видатних досягнень. Ордени та відзнаки є найвищою відзнакою за цивільні та військові заслуги в мирний або воєнний час для слави та розвитку Республіки Польща. Ордени кожного класу та відзнаки кожного ступеня вручаються один раз, якщо інше не встановлено законом (частини 1–3 статті 1 Закону).

¹¹ Конституція Польської Республіки 02.04.1997 р. Офіційний сайт. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. URL: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>

¹² Закон про ордени та відзнаки від 16.10.1992 : Офіційний сайт. Walters Kluwer. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/ordery-i-odznaczenia-16794972>

¹³ Про детальний порядок провадження у справах про нагородження орденами та відзнаками та шаблони відповідних документів від 15.12.2004 р. : Розпорядження. Президент Республіки Польща. Офіційний сайт: Internetowy System Aktów Prawnych. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20042772743>

Згідно з положеннями Закону про ордени і відзнаки в Польщі є шість видів орденів, п'ять із них, мають свою окрему Капітулу, що підтримує честь ордену, для якого вона була створена. Капітула діє на підставі свого статуту, затвердженого Президентом, має свій персональний склад (голова, канцлер, секретар та члени Капітули).

Відповідно до статей 2, 36 Закону ордени та відзнаки вручає Президент Республіки Польща. Глава держави може прийняти рішення про позбавлення орденів і нагород на прохання Капітул орденів, Голови Ради Міністрів, Прем'єр-міністра, міністрів, керівників центральних органів влади та воєвод, Голови Інституту національної пам'яті – Комісії з переслідування злочинів проти польського народу, директора Інституту солідарності та доблесті імені Вітольда Пілецького та за власною ініціативою після консультації із заявником, а в разі позбавлення ордену – після консультації з відповідною Капітулою, якщо буде встановлено, що нагородження нагородою відбулося в результаті спотворення фактів, або нагороджена особа вчинила вчинок, внаслідок якого вона є негідною отриманої нагороди. Рішення про позбавлення може стосуватися всіх або лише окремих орденів і відзнак. Рішення Президента про позбавлення ордену чи нагороди публікуються в Офіційному журналі Республіки Польща «Польський монітор» (Monitor Polski).

Серед повноважень, наведених у статті 21 Закону, Капітула надає висновки щодо подань про позбавлення ордену, наданих Прем'єр-міністром до подання їх Президенту, та може звернутися до Президента з ініціативою про позбавлення ордену. Свої рішення Капітула приймає у формі постанови, яка вноситься за наслідками розгляду заяв про позбавлення ордену, надаючи позитивний висновок щодо предмета такої заяви, також може бути прийнято рішення про те, що подана заява не є підставою для позбавлення ордену або що заява не може бути розглянута у зв'язку з невідповідністю чинному законодавству (стаття 22 Закону).

Згідно з пунктом 9 Розпорядження, якщо Президент Республіки Польща вирішив позбавити ордену чи відзнаки, канцелярія вимагає від особи, яка була позбавлена ордену чи відзнаки, повернути знак цього ордену чи відзнаки разом із посвідченням.

Таким чином, можна узагальнити:

- у Польщі питання щодо позбавлення державних нагород регламентується на законодавчому рівні, такі рішення приймаються Президентом держави за власною ініціативою або на прохання суб'єктів, якими надавалися клопотання чи висновки щодо надання відповідних нагород;

- перелік зазначених суб'єктів наведений у частинах 2, 3 статті 2 Закону про ордени та відзнаки і є вичерпним;

- перед прийняттям рішення про позбавлення державної нагороди Президентом проводяться консультації із суб'єктами звернення, а в разі позбавлення ордену – консультації проводяться з відповідною Капітулою;

- нагороджений позбавляється державної нагороди, якщо буде встановлено, що нагородження відбулося в результаті спотворення фактів або нагороджений вчинив вчинок, внаслідок якого став негідним ордену чи нагороди;

- прийняте рішення про позбавлення державної нагороди публікується в офіційному журналі Республіки Польща;

- канцелярія Президента держави має право вимагати від особи, яка була позбавлена державної нагороди, повернути її разом із посвідченням про таку нагороду.

Словаччина. Відповідно до пункту «і» частини першої статті 102 Конституції Словацької Республіки Президент має повноваження щодо нагородження почесними званнями, за винятком, коли на це уповноважені інші органи влади¹⁴.

Нагородження державними нагородами та іншими відзнаками Словацької Республіки, а також вшанування: за надзвичайні заслуги перед Словацькою Республікою у становленні та розбудові демократичного суспільства; за надзвичайні або значні заслуги для оборони та безпеки Словацької Республіки; за надзвичайні результати або значні результати праці, героїчні вчинки та інші надзвичайні вчинки регламентується Законом про нагороди Словацької Республіки від 06.11. 2008 р. № 522/2008¹⁵ (далі – Закон про нагороди, Закон).

У Законі про нагороди визначено види державних нагород і відзнак (стаття 2 Закону). Нагороди можуть бути вручені Президентом або від його імені особою, що письмово на це уповноважена (стаття 15 Закону).

Вносити пропозиції щодо нагородження державною нагородою може Національна рада Словацької Республіки, при цьому Президент наділений правом нагороджувати нагородою без пропозиції. Ініціатива щодо внесення подання про відзначення державною нагородою може бути подана до: 1) Президента – через Канцелярію Президента Словацької Республіки; 2) Національної ради – через управління Національної ради Словацької Республіки; 3) Уряду – через канцелярію Уряду Словацької Республіки.

Відповідну ініціативу можуть подавати органи державної влади або інші юридичні особи. Така ініціатива може бути подана лише до однієї із згаданих інституцій (стаття 16 Закону). Зазначені ініціативи підлягають розгляду в порядку та у спосіб, що визначені в Законі про нагороди, як і створення відповідних комісії, які здійснюють їх розгляд. Положення Закону про нагороди не передбачають відкликання вручених державних нагород і відзнак.

Крім того, у Словаччині діє Указ Президента про нагородження за заслуги в державному будівництві та за відмінні показники в роботі від 12.10.1945 р. № 89/1945¹⁶ (далі – Указ), яким встановлено порядок відзначення (відзнаками та нагородами) осіб, які своїми досягненнями в економічній, науковій чи культурній сферах зробили внесок у розбудову держави або які зробили внесок у надзвичайні успіхи суспільного значення у промисловому виробництві, сільському господарстві, у забезпеченні харчування або в інших господарських галузях (абзац 1 розділу 1 Указу).

Згідно з абзацами 1, 2 розділу 7 Указу нагороди позбавляється особа, яка була обґрунтовано засуджена судом за вчинення тяжкого злочину, або за злочин чи проступок, передбачений Законом про захист Республіки від 19.03.1923 р. № 50 Sb.

¹⁴ Конституція Словацької Республіки від 01.09.1992 р. Офіційний сайт SLOV-LEX. URL: https://www.slov-lex.sk/static/pdf/1992/460/ZZ_1992_460_20230126.pdf

¹⁵ Закон про нагороди Словацької Республіки від 06.11. 2008 р № 522/2008. Офіційний сайт SLOV-LEX. URL: https://www.slov-lex.sk/static/pdf/2008/522/ZZ_2008_522_20110415.pdf

¹⁶ Указ Президента Республіки про нагородження за заслуги в державному будівництві та за відмінні показники в роботі № 89/1945 від 12.10.1945 р. Офіційний сайт SLOV-LEX. URL: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1945/89/19451018.html>

(зі змінами та доповненнями)¹⁷, або за злочин чи проступок, вчинений з негідних (підлих) або безчесних мотивів або проти громадської моралі. Міністерство праці та соціального захисту або міністерство, до сфери компетенції якого належить діяльність, зазначена в абзаці 1 розділу 1 Указу, може позбавити відзнаки, якщо після нагородження відзнакою нагороджений вчинив вчинок, який робить його негідним цієї відзнаки, або якщо згодом з'ясувалися факти, зазначені в абзаці 1 розділу 7 Указу.

Отже, у Словаччині питання щодо позбавлення чи відкликання державних нагород Законом про нагороди не встановлено (натомість Закон визначає, що особа, яка неправильно носить або використовує нагороду, таким чином вчиняє правопорушення, за яке накладається штраф). Водночас, така відповідальність поширюється не на всі види нагород. Особи, нагороджені відповідно до Указу Президента про нагородження за заслуги в державному будівництві та за відмінні показники в роботі від 12.10.1945 р. № 89/1945, можуть бути позбавлені нагород у разі вчинення ними тяжкого злочину, або за злочин чи проступок, які передбачені спеціальним законом, або за злочин чи проступок, вчинений із негідних або безчесних мотивів або проти громадської моралі.

Литва. Відповідно до статті 5 Конституції Литовської Республіки державна влада в Литві здійснюється Сеймом, Президентом Республіки та Урядом, Судом¹⁸.

Згідно зі статтями 67, 84 Конституції Сейм засновує державні нагороди Литовської Республіки, а Президент Республіки присвоює державні нагороди.

У Литві діє Закон про державні нагороди від 18.06.2002 р. № IX-957, який набрав чинності 16.01.2003 р. (далі – Закон про державні нагороди, Закон)¹⁹. Він визначає державні нагороди Литви, структуру нагород, встановлює порядок нагородження, носіння та втрати орденів, медалей та інших знаків відзнаки, а також права нагороджених.

У статтях 3, 4 Закону про державні нагороди визначено, що державними орденами, медалями та іншими відзнаками нагороджуються громадяни Литовської Республіки, особи без громадянства та іноземці, які мають особливі заслуги перед Литовською державою. Державними нагородами є ордени, медалі та інші відзнаки (прапор ордена, хрест), що присвоюються указом Президента Республіки. Указом Президента також затверджуються ескізи і зразки державних орденів, медалей та інших знаків відзнаки Литовської Республіки.

Стаття 5 Закону про державні нагороди регламентує, що Президенту Республіки при вступі на посаду глави держави вручається найвища нагорода Литовської держави – Орден Вітовта Великого із золотим ланцюгом. Орден вручає Президенту Республіки Голова Сейму після складання присяги.

¹⁷ Закон про захист Республіки від 19.03.1923 р. № 50 Sb. : Національні збори Чехословацької Республіки. Офіційний сайт. Walters Kluwer | ASPI. URL: <https://www.aspi.sk/products/lawText/1/3259/1/2/zakon-c-50-1923-sb-na-ochranu-republiky/zakon-c-50-1923-sb-na-ochranu-republiky>

¹⁸ Конституція Литовської Республіки від 02.11.1992 р.: Офіційний сайт Сейму Литовської Республіки (Lietuvos Respublikos Seimas). URL: https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm#LIETUVOS_RESPUBLIKOS_KONSTITUCIJA

¹⁹ Закон про державні нагороди Литовської Республіки № IX-957 від 18.06.2002 р., набрав чинності 16.01.2003 р. Офіційний сайт Сейму Литовської Республіки (Lietuvos Respublikos Seimas). URL: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.170273/asr?__cf_chl_tk=3MEXABYh.VhowtezKnVPBf_koEONzx9h8db_CHwMN0A-1686661907-0-gaNycGzNC6U

Черговість нагородження державними орденами, медалями та іншими відзнаками встановлюється статтею 7 Закону, та складається в ієрархічному порядку з 27 нагород, серед яких одна ювілейна медаль, чотири медалі орденів, один хрест, по чотири лицарських, офіцерських та командорських хрести орденів, три великих хрести кавалера орденів, один великий хрест командорського ордена, чотири великих хрести орденів та одна найвища нагорода Литовської Республіки – Орден Вітовта Великого із золотим ланцюгом.

Головним розпорядником орденів, медалей та інших відзнак Литовської держави є Канцлер орденів Литовської держави (далі – Канцлер орденів), який діє відповідно до положення, затвердженого Президентом Республіки, він також є керівником Канцелярії Президента Республіки (стаття 8 Закону).

Також у Литві Президентом Республіки в порядку, визначеному статтею 9 Закону, формується Рада з державних нагород, яка є громадським консультативно-дорадчим органом з питань державних нагород, що діє відповідно до положення, яке затверджується Президентом Республіки.

Позбавлення та втрата державних нагород регламентується статтею 18 Закону, відповідно до якої, якщо поведінка нагороджених принижує честь нагородженого, Президент Республіки може виключити таких осіб зі списку нагороджених орденами, медалями та іншими відзнаками. Також Президент Республіки за поданням Канцлера орденів виключає зі списку нагороджених державними орденами, медалями та іншими відзнаками осіб, які відмовляються від нагородження, після встановлення факту відмови. Такі особи зобов'язані повернути Канцлеру орденів вручені їм нагороди та нагородні документи.

Крім того, Закон про державні нагороди визначає обмеження щодо носіння нагородних знаків, зокрема у статті 21 встановлено, що не допускається носіння (кріплення) державних орденів, медалей та інших знаків відзнаки та їх замінників особі, засудженій до позбавлення волі та особі, щодо якої обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою (арешт).

Слід звернути увагу, що стаття 30 Закону про державні нагороди регламентує, що нагородження Орденом Хреста Вітіса та медаллю можуть бути скасовані Президентом Литовської Республіки у випадках, коли нагороджений засуджений судом за вчинення тяжкого злочину або в разі вчинення нагородженим проступку, що ганьбить його ім'я.

Прикладом практичного застосування статті 18 Закону про державні нагороди є Декрет Президента Литовської Республіки «Про виключення осіб, нагороджених державними медалями Литовської Республіки, зі списку нагороджених» від 22.12.2006 р. № 1К-838²⁰, яким:

- відповідно до частини другої статті 18 Закону особу було виключено зі списку нагороджених медаллю Незалежності Литви, оскільки вона відмовилася від державної нагороди Литви і повернула канцлеру державних орденів Литви медаль за незалежність Литви та нагородні документи;

²⁰ Декрет Президента Литовської Республіки «Про виключення осіб, нагороджених державними медалями литовської республіки, зі списку нагороджених» № 1К-838 від 22.12.2006 р. Офіційний сайт Сейму Литовської Республіки (Lietuvos Respublikos Seimas). URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.289648?jfwid=-9y2m36403>

- відповідно до частин першої, третьої статті 18 Закону особу виключено зі списку нагороджених медалями Дарія та Гіренаса, оскільки навмисні злочини такої особи принижують ім'я одержувача (розпорядження Верховного суду Литви від 18.10.2005 р.), її також зобов'язано повернути Канцлеру державних орденів Литви згадану нагороду та нагородні документи.

Отже, в Литві питання щодо надання та позбавлення державних нагород регламентується на конституційному й законодавчому рівнях, у цьому процесі безпосередньо беруть участь Президент Республіки, відповідні посадові особи та дорадчий орган, який створюється відповідно до Закону про державні нагороди. При цьому, законодавством передбачено не лише підстави та порядок позбавлення державних нагород, а й процедуру обмеження носіння нагородних знаків.

Естонія. Відповідно до статті 1 Конституції Естонської Республіки²¹, прийнятої 28.06.1992 р. (набула чинності 03.07.1992 р.), Естонія є самостійною та незалежною демократичною республікою, де носієм верховної влади є народ. Діяльність Рійгікогу (парламенту), Президента Республіки, Уряду Республіки та судів здійснюється за принципом поділу та збалансованості влади (стаття 4 Конституції).

Відповідно до статей 65, 78 Конституції Естонської Республіки Рійгікогу встановлює державні нагороди, а Президент Республіки нагороджує державними нагородами.

В Естонії державні відзнаки, якими нагороджує Президент Республіки, їх класи та опис, а також порядок нагородження та носіння, вилучення й повернення відзнак, порядок реєстрації відзнак, а також відповідальність за порушення відповідного законодавства регламентуються Законом про нагороди від 19.12.2007 р. (далі – Закон про нагороди, Закон)²².

Законом визначено, що в Естонії є шість державних нагород, а саме: Хрест Свободи, відзнака Державного герба, Орден Хреста Маарьямаа, Орден Білої Зірки, Орден Орлиного Хреста та Орден Естонського Червоного Хреста.

Відповідно до статті 10 Закону про нагороди чергове вручення відзнак відбувається один раз на рік – 24 лютого, у День Незалежності. Із цього правила є виключення – нагорода може бути вручена в інший час у разі державного візиту або коли дипломат, акредитований в Естонії, залишає країну після закінчення терміну повноважень, а також по смертю. Перед нагородженням іноземця Президент Республіки вислуховує думку відповідального за цю сферу міністра. Організацію щодо нагородження відзнаками та пов'язані із цим справи забезпечує канцелярія Президента Республіки.

Згідно зі статтею 11 Закону про нагороди кожна особа, а також будь-яка установа мають право подати Президенту Республіки пропозицію про нагородження орденом. Пропозиції щодо нагородження відзнаками до Дня Незалежності подаються Президенту Республіки до 1 листопада року, що передує нагородженню. Президент Республіки розглядає пропозиції та приймає рішення про нагородження орденами.

²¹ Конституція Естонської Республіки, прийнята 28.06.1992 р. набула чинності 03.07.1992 р. Офіційний сайт Державного вісника (Riigi Teataja). URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/115052015002>

²² Закон про нагороди (Teenetemärkide seadus) від 19.12.2007 р. Офіційний сайт Державного вісника (Riigi Teataja). URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/112072014137>

У статті 13 Закону про нагороди встановлено, що Президент Республіки може прийняти рішення про позбавлення особи нагороди, якщо: 1) набрав законної сили обвинувальний вирок, яким особу засуджено за вчинення умисного кримінального злочину; або 2) до нагородження з'ясувалися обставини, за які особа не була б нагороджена нагородою, якби знали про них; 3) або подальша поведінка особи була настільки неправомірною, що виключає можливість нагородження відзнакою. Особа, яку Президент Республіки своїм рішенням позбавив нагороди, зобов'язана повернути нагороду до Канцелярії Президента Республіки.

Окремо слід відзначити, що Закон про нагороди також передбачає відповідальність за:

- незаконне поводження з державною нагородою, зокрема купівлю, продаж, обмін або іншу передачу за винагороду державної нагороди, а також носіння державної нагороди особою, яка не має на це права, що тягне за собою накладення штрафу в розмірі до 300 штрафних одиниць на фізичних осіб та штрафу, що не перевищує 2 000 євро, на юридичних осіб (стаття 67 Закону);

- неправомірне, зухвале ставлення до нагороди, зокрема ламання, псування, осквернення або інше непристойне використання державної нагороди, що тягне за собою накладення штрафу в розмірі до 300 штрафних одиниць на фізичних осіб та штрафу в розмірі до 2 000 євро на юридичних осіб (стаття 68 Закону);

- дії з предметом, надто схожим із державною нагородою, зокрема виготовлення, носіння або інше використання предмета, надто схожого з державною нагородою, тягне за собою накладення штрафу до 300 штрафних одиниць на фізичних осіб та штрафу в розмірі до 2 000 євро на юридичних осіб (стаття 69 Закону).

Таким чином, в Естонії питання щодо надання та позбавлення державних нагород регламентується на конституційному й законодавчому рівнях. Законом, що регулює інститут нагородної справи, встановлюються конкретні випадки, за яких нагороджений позбавляється нагороди, або ж порушника може бути притягнуто до відповідальності за відповідне порушення з накладанням штрафів, які є різними для фізичних та юридичних осіб.

Латвія. У Латвії питання державних нагород регулюється Законом про державні нагороди (Valsts apbalvojumu likums) від 04.03.2004 р. (далі – Закон про державні нагороди, Закон)²³ та Законом про пам'ятний знак учаснику барикад 1991 року (Par 1991.gada barikāžu dalībnieka piemiņas zīmi) від 29.04.1999 р.²⁴. При цьому, Законом про державні нагороди закріплено, що державні установи, муніципалітети та громадські організації можуть встановлювати власні нагороди, такий порядок визначається Кабінетом Міністрів.

Закон про державні нагороди визначає порядок заснування, нагородження та носіння державних нагород Латвії. Своєю чергою, Закон про пам'ятний знак учаснику барикад 1991 року визначає певні особливості, що стосуються Пам'ятного знаку учасника барикад 1991 року.

²³ Закон про державні нагороди (Valsts apbalvojumu likums) від 04.03.2004 р. Офіційний сайт. Законодавство Латвійської Республіки (Valsts apbalvojumu likums). URL: <https://likumi.lv/ta/id/85981-valsts-apbalvojumu-likums>

²⁴ Закон про пам'ятний знак учаснику барикад 1991 року (Par 1991.gada barikāžu dalībnieka piemiņas zīmi) від 29.04.1999 р. Офіційний сайт. Законодавство Латвійської Республіки (Valsts apbalvojumu likums). URL: <https://likumi.lv/ta/id/24418-par-1991-gada-barikazu-dalibnieka-pieminas-zimi>

Відповідно до статей 4, 5 Закону про державні нагороди державними нагородами є: Орден Трьох Зірок і почесний знак до нього; Орден Вієстури та його почесний знак; хрест подяки та його почесний знак; пам'ятний знак учасникам барикад 1991 р.

Орден є найвищою державною нагородою, яка вручається за особливі заслуги на благо Латвії. Нагородження державними нагородами не дає жодних переваг нагородженим.

Відповідно до статті 51 Закону про державні нагороди Президент Республіки з моменту вступу на посаду отримує право на вищий ступінь кожного ордена і ланцюг Ордена Трьох Зірок. Ці нагороди вручаються Президенту держави Головою Сейму після складання урочистої присяги в урочистій обстановці. Особа нагороджується державною нагородою Президентом держави за рішенням Капітули орденів (стаття 52 Закону).

Згідно зі статтею 53 Закону про державні нагороди Президент Республіки має право рекомендувати до нагородження державною нагородою будь-яку особу, про що ним вноситься подання до Капітули Орденів, в якому зазначається інформація і додаються відповідні документи, визначені у статті 54 Закону.

Статтею 41 Закону про державні нагороди закріплюється, що справами державних нагород займається Капітула Орденів. До її повноважень входить розгляд подань про нагородження державними нагородами та інші питання, пов'язані з державними нагородами. Капітула приймає рішення про нагородження особи державною нагородою та рішення про позбавлення державної нагороди, які підписуються Президентом Республіки, після чого безоплатно публікуються в газеті «Латвійський Вестнесіс» («Latvijas Vēstnesis»).

До складу Капітули Орденів входять канцлер Капітули Орденів, який нагороджений принаймні однією з вищих державних нагород, і шість членів Капітули Орденів: двоє із числа нагороджених Орденом Трьох зірок, двоє із числа нагороджених Орденом Вієстурса і двоє із числа нагороджених Хрестом Визнання. Зазначені особи призначаються Президентом Республіки (стаття 42 Закону). Капітула Орденів розробляє Положення про Капітулу Орденів, яке затверджується Президентом Республіки (стаття 50 Закону).

Випадки, при настанні яких Капітулою Орденів приймається рішення про позбавлення нагородженого державної нагороди, наводяться у статті 48 Закону про державні нагороди. Означене рішення може бути прийнятим щодо особи, яка:

- визнана винуватою у вчиненні умисного кримінального правопорушення за вироком суду, що набрав законної сили;
- вчинила ганебний проступок, про який не було відомо Капітулі Орденів на момент нагородження і який є несумісним зі статусом нагородженої особи;
- відмовилася від державної нагороди після її вручення і повернула її разом з документами до Капітули Орденів;
- до вручення нагороди подала до Капітули Орденів письмову заяву про відмову від нагороди.

У перших двох випадках Державна поліція конфіскує орден або почесний знак, а також пов'язані з ним документи, мініатюрний знак або мініатюрний почесний знак.

Про відмову від державної нагороди вноситься запис до матрикулу (реєстру) відповідного ордена згідно з рішенням, прийнятим Капітулою Орденів щодо відмови від державної нагороди (стаття 60 Закону).

Слід відзначити, що в Латвії державні нагороди, крім пам'ятного знака учасника барикад 1991 року, які з різних причин не були вручені, повернуті після вручення, відібрані у осіб, від яких відмовилися найближчі родичі нагородженого після його смерті, про зберігання яких найближчі родичі не можуть дійти згоди або нагороджені якими особи не мають найближчих родичів, зберігаються в Канцелярії Президента. Після закінчення строку повноважень Президента Латвії зазначені державні нагороди Канцелярія Президента передає на зберігання: ордени Вієстурса і почесні знаки до них – до Військового музею Латвії, інші державні нагороди – до Національного історичного музею Латвії (стаття 61 Закону).

Щодо випадків, із настанням яких нагороджений може бути позбавлений Пам'ятного знаку учаснику барикад 1991 року, то в Законі про пам'ятний знак учаснику барикад 1991 року такі випадки не визначені.

Отже, у Латвії питання щодо надання та позбавлення державних нагород регламентується на законодавчому рівні. Зокрема, законодавчими актами встановлюється чітка процедура й конкретні випадки, за яких нагороджений позбавляється державної нагороди, та відповідні наслідки, які наступають для такої особи.

III. Висновки та пропозиції.

Проведене дослідження дозволяє дійти таких висновків.

1. Вивчення законодавства зарубіжних країн з питань державних нагород дає підстави констатувати відсутність уніфікованих правил відзначення громадян державними нагородами й позбавлення державних нагород. Означені питання в цілому мають національну природу, мають у своїй основі національні традиції державотворення, національну культурну спадщину певної держави.

2. На нашу думку, на прикладі законодавчого регулювання питань позбавлення державних нагород у Франції до статті 16 Закону України «Про державні нагороди України» можуть бути внесені зміни, які передбачатимуть чіткий механізм позбавлення державних нагород. Так, можливе використання досвіду щодо встановлення відповідальності, зокрема позбавлення права на отримання виплат, які пов'язані із певним видом нагород; позбавлення державної нагороди за вчинки, які суперечать честі та моралі, за завдання шкоди інтересам України за кордоном або справам, які вона підтримує у світі. Тож зміни, які пропонуються згаданими вище законопроектами до статті 16 Закону України «Про державні нагороди України», потребують уточнення в частині видів державних нагород і підстав позбавлення державних нагород із більш чітким їх диференціюванням.

3. Заслужує на увагу із можливістю застосування в Україні досвід Німеччини, коли нагороджений може бути позбавлений нагороди, якщо його поведінка виявиться негідною присвоєної йому нагороди.

4. Корисним у питаннях позбавлення державних нагород може бути досвід Польщі, коли нагороджений може бути позбавлений нагороди, якщо нагородження відбулося в результаті спотворення фактів.

5. Заслугує на увагу й досвід Литви та Латвії, в яких існує механізм відмови від державних нагород особою, яка таку нагороду отримала або представлена для її отримання, оскільки на сьогодні Законом України «Про державні нагороди України» такі питання не регулюються.

6. Практичним для України може стати досвід Естонії в питаннях позбавлення державних нагород (відміни, скасування відповідних рішень), коли до нагородження з'ясувалися обставини, за яких особа не була б нагороджена, якщо про це було б відомо особі, яка приймає рішення про нагородження, або подальша поведінка нагороджуваного була такою, що виключає можливість відзнаки певною нагородою.

7. Корисним для нагородної справи в Україні є також розглянутий досвід зарубіжних держав у частині закріплення на законодавчому рівні обов'язку повернення державної нагороди та відповідних документів особою, яка її позбавлена.

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

**Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*

При написанні матеріалів було використано інформацію із бази ECPRD. Відповідні матеріали не призначені для використання у власних наукових дослідженнях.